

КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ОСВІТИ ОСІБ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ В УКРАЇНІ (Проект)

Оксана ТРАНЧЕНКО, Оксана ФЕДОРЕНКО, Інститут спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, Україна, rfoksana@bigmir.net

У проєкті Концепції розвитку системи освіти осіб з порушеннями слуху в Україні визначаються пріоритети, основні напрями, очікувані результати та засоби перетворення освіти на соціальний ліфт європейського зразка. Концепція орієнтована на сучасні світові тенденції в організації допомоги й підтримки дітей з порушеннями слуху та їхніх родин.

Ключові слова: освіта, діти з порушеннями слуху, організація навчання і виховання учнів глухих та зі зниженим слухом.

Оксана ТРАНЧЕНКО, Оксана ФЕДОРЕНКО, Інститут спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України, г. Київ, Україна

КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОБРАЗОВАНИЯ ЛІЦ С НАРУШЕННЯМИ СЛУХА В УКРАЇНІ

В проєкті Концепції розвитку системи освіти осіб з порушеннями слуху в Україні визначаються пріоритети, основні напрями, очікувані результати та засоби перетворення освіти на соціальний ліфт європейського зразка. Концепція орієнтована на сучасні світові тенденції в організації допомоги й підтримки дітей з порушеннями слуху та їхніх родин.

Ключевые слова: образование, дети с нарушениями слуха, организация обучения и воспитания глухих и слабослышащих.

Oksana TARANCHENKO, Oksana FEDORENKO, Institute of Special Pedagogy The National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

THE CONCEPT OF THE NATIONAL SYSTEM OF EDUCATION OF PERSONS WITH HEARING IMPAIRMENT IN UKRAINE

Today in Ukraine the models of changes that oriented on challenges of life in the society are dominated. In education, we can see that these models do not provide prognosis or problem modeling. It is a spontaneous reaction to the emergence of the problem (like a reaction afterwards). The authors believe that it is necessary to ensure the predominance of a somewhat different model - the model of prediction and creation of new forms of educational activities, model that is based on the prediction and rapid responses to the challenges at the lowest levels of the educational hierarchy, particularly in schools that are engaged in educational activities of persons, regardless of their mental and physical conditions, religion, membership of a linguistic community, etc. The implementation of the Concept will allow to form a functional and effective system of education for deaf and hard of hearing students, improve quality of educational activities to increase the efficiency and timeliness of responses to modern challenges and threats. The direction of national special education will change, as it will have to become a practical

© Таранченко О. Федоренко О., 2015

embodiment of guarantees to ensure high social standards, including equal access to qualitative education for all citizens of Ukraine, which will transform education in "social lift".

Keywords: education, children with hearing impairments, the organization of training and education the deaf and hard of hearing students.

Нині у вітчизняній освітній системі переважають моделі змін, орієнтовані на життєві виклики суспільства [5, 311 – 351]. Ідеться про трансформацію концептуальних поглядів та ідей щодо ролі освіти; інституцій, організаційних та освітніх практик відповідно до мінливих умов сьогодення, технічне переоснащення тощо. Для забезпечення функціонування освіти як основи сталого розвитку країни, виходу її на рівень найбільш розвинутих постіндустріальних країн світу, конче необхідно забезпечити створення нових форм організації освітньої діяльності, заснованих на прогнозуванні та швидкому реагуванні на ймовірні виклики [4].

Тому освіта має стати :

- системою, здатною до саморегуляції (відповідно до викликів суспільного розвитку, які постійно змінюються);
- ефективним інструментом акумуляції знань;
- інноваційним середовищем, у якому всі учні здобувають навички і вміння самостійно опановувати знання упродовж життя та застосовувати їх у практичній діяльності.

Змінюється й вектор поступу вітчизняної спеціальної освіти, оскільки вона має стати практичним втіленням гарантії щодо забезпечення високих соціальних стандартів, зокрема й рівного доступу до якісної освіти всім громадянам України, що перетворить освіту на соціальний ліфт.

Метою представленої Концепції розвитку системи освіти осіб із порушеннями слуху в Україні є визначення пріоритетів, основних напрямів, очікуваних результатів та засобів перетворення освіти на соціальний ліфт європейського зразка. Концепція орієнтована на сучасні світові тенденції в організації допомоги й підтримки дітей із порушеннями слуху та їхніх родин, які закладені в низці державних актів та концепцій [1, 38 – 43].

1. Загальні положення.

Демократичні перетворення в Україні неухильно зумовлюють поступальний розвиток національної системи освіти. Модернізація освітньої галузі, що визнана пріоритетом на сучасному етапі, спрямована на демократизацію та підвищення її якості, а це, відповідно, обумовлює необхідність інноваційного розвитку всіх її ланок, і освіти осіб з порушеннями слуху зокрема. Сучасні трансформаційні процеси у вітчизняній освітній галузі зумовлені кардинальними суспільно-політичними, соціально-економічними, соціально-педагогічними та культурологічними змінами, що тривають сьогодні. Останнє десятиріччя знаменували: відновлення традицій, що спостерігалися у першій третині ХХ ст. в освітньому просторі України, започаткування нових засад національної системи освіти, докорінне переосмислення парадигми навчання і виховання, а відтак, і її реформування, адаптацію її до умов соціально орієнтованої економіки, трансформацію та інтеграцію освітньої галузі в європейське та світове співтовариство, нові тенденції взаємодії держави і суспільства з наукою та практикою, що створюють умови для модернізації спеціальної освіти та вироблення на цій основі стратегії й тактики її розвитку як національної.

Наразі визначено і пріоритетні напрями державної політики щодо розвитку національної освіти: особистісна орієнтація; створення для всіх громадян рівних можливостей у здобутті якісної освіти; постійне підвищення її якості, оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу; розвиток безперервної освіти та навчання

упродовж життя; забезпечення освітніх потреб осіб з особливостями психофізичного розвитку тощо. У зв'язку з ратифікацією численних конвенцій та декларацій у сфері прав людини, дитини, інвалідів, наша держава постала перед необхідністю впровадження змін у систему спеціальної освіти осіб з порушеннями слуху, доцільністю її модернізації та вибудовування її як національної системи освіти.

2. Сучасний стан системи освіти осіб з порушеннями слуху.

Діти з порушеннями слуху становлять близько 20 % контингенту дітей із порушеннями психофізичного розвитку і представляють розмаїту групу, що характеризується ступенем і характером порушення слуху, часом його втрати, наявністю інших порушень розвитку тощо) і в системі спеціальної освіти.

У системі освіти України нині функціонує 338 спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів, із них: 23 – для глухих дітей (у них – 2152 учні); 18 – для дітей зі зниженим слухом (у них – 2040 учнів).

Окрім цього сьогодні у загальноосвітніх навчальних закладах з інклюзивною формою навчання охоплено більше 2 тисяч учнів з особливими освітніми потребами, у спеціальних класах – майже 5 тисяч таких учнів, третину серед яких становлять саме учні з порушеннями слуху.

Важливу роль в системі спеціальної освіти відіграє служба психолого-медико-педагогічних консультацій (сьогодні їх близько 600 по всій території України) у складі яких працює понад 3700 фахівців (сурдопедагоги чи сурдологи є практично у штаті кожної регіональної ПМПК), що забезпечує належну діагностику, уможливує прогнозування розвитку мережі спеціальних навчально-виховних закладів, надання дітям корекційної, а батькам – консультативно-методичної допомоги.

За роки незалежності в Україні було сформовано основне законодавче поле освітньої галузі, розроблено нормативно-правову базу для становлення і розвитку національної системи освіти осіб із порушеннями слуху, цілеспрямовано і послідовно формується політика щодо забезпечення якісної освіти для цієї категорії дітей та молоді. Водночас, варто зауважити, що більшість задекларованих у законодавчих і нормативних документах положень не підкріплена такими ж затвердженими на державному рівні чіткими механізмами їх реалізації, що ускладнює, а часто й унеможливує забезпечення прав осіб із порушеннями слуху, в тому числі і на здобуття якісної освіти.

Сучасна сурдопедагогічна наука та практика перебуває в пошуках нової оптимальної та ефективної освітньої парадигми, оскільки кардинальні демократичні та гуманістичні тенденції розвитку світової спільноти зумовили впровадження нового досвіду освітньої та соціальної інтеграції осіб із порушеннями слуху, що пов'язаний з виборюванням їхніх людських і громадянських прав, а також новими лінгвістичними і психолінгвістичними дослідженнями жестових мов [2, 3 – 8].

Окрім цього, під впливом нових ціннісних орієнтацій суспільства та держави, дедалі очевиднішим стає факт певного дисбалансу в системі освіти осіб із порушеннями слуху, що виявляється в пріоритетності формування загальноосвітніх знань, умінь та навичок і другорядності цілеспрямованого особистісного розвитку дитини, її підготовки до самостійного життя в динамічно мінливому світі, формуванню стійких мотивацій до продовження освіти упродовж життя тощо. Також, нова освітня парадигма має збалансувати співвідношення освітніх досягнень дитини і досягнень у сфері життєвих компетенцій, аби забезпечити належний рівень знань, особистісний, соціально-емоційний розвиток, саморозвиток і самопізнання для забезпечення підготовки учнів до реалій життя.

Зважаючи на те, що порушення слуху це не суто медична, а й соціальна проблема, для її розв'язання необхідна цілеспрямована державна підтримка, координація зусиль усіх причетних до цього відомств та їх структур.

3. Основи для розроблення Концепції.

Суспільно-політичний, соціально-економічний, соціокультурний контекст розвитку системи освіти осіб із порушеннями слуху на сучасному етапі можна вважати достатньо сприятливими для подальшої розбудови національної системи освіти осіб із порушеннями слуху, за умови урахування сиціодинамічних закономірностей розвитку цього інституту держави, а також позитивних надбань вітчизняної та світової науки і практики.

3.1. Правові.

Визнання державою та суспільством прав своїх громадян із порушеннями психофізичного розвитку зокрема на освіту, пріоритетності надання їм допомоги (медичної соціальної) свідчить про те, що освіта осіб із порушеннями слуху стала суспільним феноменом та об'єктом державної політики. Гарантами цих зрушень є: Конституція України, чинні Закони України у галузі освіти, охорони здоров'я та соціального захисту осіб з порушеннями психофізичного розвитку; міжнародні акти щодо прав людини, дітей, інвалідів; резолюції ВФГ та міжнародні документи щодо захисту прав осіб із порушеннями слуху як культурно-лінгвістичної меншини; нормативно-правові документи в галузі освіти осіб із порушеннями психофізичного розвитку; положення Концепції: «Розвитку освіти України на період 2015 – 2025 років», «Спеціальної освіти», «Дошкільної освіти дітей із порушеннями слуху», «Жестової мови в Україні», «Інклюзивного навчання», «Національного виховання» тощо [1; 2; 3; 4].

3.2. Методологічні.

Основні ідеї Концепції ґрунтуються на системному, аксіологічному, синергетичному та гетерологічному підходах.

Системний підхід дає змогу розглядати систему освіти осіб із порушеннями слуху як сукупність психолого-педагогічних та соціокультурних складників, цілеспрямована взаємодія яких забезпечуватиме розвиток особистості відповідно до запитів сучасного суспільства, а також до потреб та індивідуальних можливостей самої особистості.

Аксіологічний підхід дає підстави розглядати людину з порушеннями слуху як представника культурної і лінгвістичної меншини, рівну з іншими особистість і громадянина країни.

Синергетичний підхід передбачає готовність і спроможність системи спеціальної освіти перейти від режиму репродуктивного функціонування до режиму сталого саморозвитку як національної системи освіти осіб із порушеннями слуху та самоорганізації, що ґрунтуватиметься на взаємодії окремих суб'єктів системи (структур та організацій різного рівня підпорядкування та форм власності).

Гетерологічний підхід передбачає урахування індивідуальних нахилів та інтересів дітей/молоді з порушеннями слуху та має забезпечувати адекватний розвиток (максимально можливий рівень) на основі створення «ситуації успіху» кожному учневі.

Ці положення забезпечуються реалізацією наступних **принципів**:

- принцип природовідповідності розвитку дитини та самоцінності людини, незалежно від ступеня порушення розвитку;
- принцип суспільно-державного та інтегрованого характеру освіти осіб із порушеннями слуху, що передбачає кооперування зусиль усіх учасників процесу (заклади, організації всіх форм власності і підпорядкування, громадські організації, батьки та ін.), а також органічне поєднання централізованого управління та творчо-самобутнього розвитку на місцях (освітніх регіонах, областях, містах тощо);
- принцип загальної доступності до якісної освіти на всіх рівнях;
- принцип самоорганізації, що визначає нелінійний характер модернізації системи освіти осіб з порушеннями слуху та поєднується зі специфічними тенденціями розвитку її структури, відсутність упереджень та заборон щодо будь-яких її форм (наприклад, програми раннього втручання, заклади з білінгвістичними підходами у навчанні тощо);

- принцип випереджувальної інноваційної стратегії управління, що базується на між-відомчій взаємодії структур різних рівнів;
- принцип відкритості системи освіти осіб з порушеннями слуху;
- принцип дотримання мовної політики, що забезпечує дітям/молоді з порушеннями слуху право вивчення і навчання українською жестовою мовою і, на цій основі, можливість самовизначення і самоідентифікації особистості;
- принцип взаємодії у визначенні змісту, форм і методів навчання, виховання і розвитку дітей та молоді з порушеннями слуху, що передбачає гармонізацію та взаємодоповнення різноманітних підходів, як традиційних, так і інноваційних, в різних дотичних галузях (психології, медицині, соціології, лінгвістиці, цифрових технологій тощо).

4. Метою Концепції є:

- створення умов для реалізації державної політики щодо забезпечення особам із порушеннями слуху, як представникам культурно-лінгвістичної меншини, конституційних прав та всіх прав, задекларованих у міжнародних документах і ратифікованих нашою державою, у сфері освіти та соціального захисту;
- оптимізація існуючої системи освіти осіб із порушеннями слуху через розширення її функцій та структури для забезпечення доступної і якісної освіти упродовж життя;
- модернізація системи освіти осіб із порушеннями слуху шляхом упровадження інноваційних технологій для забезпечення максимально можливого особистісного розвитку осіб із порушеннями слуху, відповідно до їхніх індивідуальних потреб і здібностей, та інтеграції в соціум на основі самоактуалізації.

5. Завдання.

Для досягнення окресленої мети за необхідне вважається розв'язання наступних завдань:

- удосконалення законодавчого та нормативно-правового поля освіти осіб із порушеннями слуху та приведення його у відповідність до міжнародних стандартів;
- створення безбар'єрного освітнього простору;
- створення державної служби супроводу для забезпечення індивідуальної психолого-педагогічної та соціально-реабілітаційної підтримки осіб із порушеннями слуху в освітньому просторі;
- створення та зміцнення міжвідомчої взаємодії щодо забезпечення підтримки осіб із порушеннями слуху в освітньому просторі;
- запровадження раннього виявлення порушень слуху у дітей та програм раннього втручання;
- оптимізація існуючої мережі освітніх закладів із наданням їм нових організаційно-методичних функцій, створення закладів нового типу;
- запровадження інноваційних освітніх технологій на основі інклюзивного підходу, білінгвального підходу; різноваріативних моделей спеціальних освітніх послуг для осіб із порушеннями слуху від народження і упродовж життя;
- удосконалення системи підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів, які працюють з особами з порушеннями слуху;
- запровадження навчальних програм із питань інклюзивної освіти для завідувачів дошкільних навчальних закладів, керівників загальноосвітніх і професійних навчальних закладів;
- надання підтримки, відповідної підготовки та залучення батьків дітей із порушеннями слуху до участі в освітньому процесі (починаючи з програм раннього втручання) для забезпечення його ефективності);
- забезпечення надання консультаційних послуг батькам дітей із особливими освітніми потребами, зокрема з інвалідністю, на базі дошкільних, загальноосвітніх, спеціальних навчальних закладів, навчально-реабілітаційних центрів, у яких навчаються такі діти;
- формування соціокультурних традицій в суспільстві для ефективної інтеграції осіб із порушеннями слуху в соціум.

5.1. Реалізація завдань розвитку національної системи освіти осіб із порушеннями слуху має здійснюватись з урахуванням:

- дотримання прав людини (усвідомлення цінності кожної особистості, рівності прав та можливостей незалежно від психофізичного стану, соціального статусу, етнічної, культурної, релігійної приналежності, місця проживання тощо);
- соціальної відповідальності батьків (чи осіб, що їх замінюють) за навчання, виховання та розвиток дитини; за вибір і прийняття рішень щодо освітнього маршруту дитини з порушенням слуху та визначення її життєвого шляху.
- гарантії держави щодо забезпечення освіти й необхідних послуг супроводу, соціальної підтримки дітей та їхніх родин від народження й упродовж життя в системі існуючих та новостворених освітніх закладів, а також закладів нових типів;
- комплексних заходів для реалізації потенційних можливостей дітей із порушеннями слуху в розвитку та навчанні (починаючи від ранньої діагностики, слухопротезування);
- забезпечення мовного середовища й відповідно спрямованого на це супроводу відповідно до вибору батьків та самоідентифікації дитини з порушеннями слуху;
- системності у процесі модернізації системи освіти осіб із порушеннями слуху (реалізація практики підготовки батьків; соціальної роботи з сім'єю; підготовки й перепідготовки педагогічних кадрів для впровадження програм раннього втручання, інклюзивної практики, білінгвального підходу в навчанні тощо);
- наступності всіх рівнів освіти (від раннього віку й упродовж життя) із забезпеченням узгодженого супроводу та фахової взаємодії закладів різних освітніх ланок для підтримки кожної особи з порушеннями слуху в освітньому просторі;
- індивідуально-диференційованого підходу у процесі навчання та забезпеченні супроводу зважаючи на поліморфність контингенту осіб із порушеннями слуху;
- досягнення максимально доступного рівня загальноосвітньої та професійно-трудової підготовки для забезпечення інтеграції та соціальної адаптації осіб із порушеннями слуху в соціумі.

6. Шляхи впровадження Концепції.

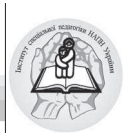
Важливою умовою реалізації Концепції є комплексне розв'язання завдань, пов'язаних з нормативно-правовим, організаційним, кадровим, науково- та навчально-методичним забезпеченням освіти осіб із порушеннями слуху. Механізм реалізації Концепції передбачає координацію зусиль відповідних міністерств і відомств, наукових установ, закладів вищої педагогічної освіти та закладів системи ІІІО, представників громадських організацій.

6.1. Удосконалення чинної законодавчої та створення нової нормативно-правової бази розвитку національної системи освіти осіб із порушеннями слуху спрямоване на вирішення таких основних питань:

- внесення необхідних змін і доповнень до чинного законодавства з метою приведення його у відповідність до міжнародних стандартів;
- створення нормативно-законодавчого поля щодо забезпечення і фінансування послуг супроводу в системі освіти осіб із порушеннями слуху від народження і упродовж життя;
- розроблення фінансового механізму забезпечення організації освітньої діяльності дитини з порушеннями слуху в загальноосвітньому закладі будь-якого типу з урахуванням необхідного фінансування послуг супроводу для задоволення особливих потреб;
- розроблення Концепції про державну службу супроводу і Примірного положення про державну службу супроводу.

6.2. Інституційні зміни передбачають:

- впровадження раннього скринінгу, максимально ранне (з перших тижнів/місяців життя) виявлення порушень у розвитку дитини та надання комплексної медико-психолого-педагогічної допомоги дитині (запровадження програм раннього втручання, забезпечення слухопротезування, кохлеарної імплантації) та її сім'ї;

- здійснення обліку всіх осіб з порушеннями слуху від народження та створення відповідної електронної бази даних (єдиного реєстру) для забезпечення комплексної допомоги та супроводу;

- створення державної системи супроводу осіб з порушеннями слуху (від народження і впродовж життя);

- надання вже існуючим закладам освіти нових функцій (консультативна допомога сім'ям, ресурсні центри для інклюзивних закладів, тренінгові бази для педагогів загальноосвітніх шкіл тощо);

- створення освітніх закладів нового типу.

6.3. Створення державної системи супроводу передбачає:

- адресне фінансування послуг супроводу незалежно від місця проживання дитини та закладу освіти, в якому вона перебуває;

- розроблення кодованого класифікатора порушень розвитку;

- визначення і унормування переліку супровідних послуг для певної нозології (відповідно до класифікатора);

- здійснення обліку всіх осіб із порушеннями слуху від народження та створення відповідної електронної бази даних (єдиного реєстру) для забезпечення комплексної допомоги та супроводу;

- забезпечення міжгалузевого координування та узгодження взаємодії ключових відомств (міністерств охорони здоров'я, освіти і науки, соціального захисту);

- здійснення комплексного регулювання міжструктурної діяльності (закладів, організацій, установ);

- надання спектру послуг супроводу чи делегування таких послуг іншим структурам з подальшим моніторингом щодо їх надання.

6.4. Модернізація і розвиток національної системи освіти осіб із порушеннями слуху зумовлює необхідність удосконалення вищої педагогічної освіти і системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, що передбачає:

- забезпечення спеціальної підготовки і перепідготовки педагогічних кадрів (курси української жестової мови, основи інклюзивного навчання, диференційоване викладання, ІКТ, сучасні підходи і технології навчання осіб з порушеннями слуху тощо);

- забезпечення спеціальної підготовки і перепідготовки фахівців психолого-медико-педагогічних консультацій та інших спеціалістів, для кадрового забезпечення державної служби супроводу (окружних служб супроводу);

- запровадження системної організаційно-методичної, консультативної, просвітницької роботи серед освітян, батьків, громадськості стосовно можливостей забезпечення варіативності освітніх маршрутів для осіб із порушеннями слуху за умови надання визначеного спектру супровідних послуг.

6.5. Наукове та методичне забезпечення національної системи освіти осіб з порушеннями слуху передбачає:

- розроблення спектру послуг супроводу для осіб із порушеннями слуху різних вікових груп та відповідно до поліморфності контингенту;

- розроблення програм раннього втручання (розвитку та реабілітації);

- розроблення програм підготовки батьків до цілеспрямованої допомоги їхнім дітям у навчанні на різних етапах освіти;

- розроблення навчально-методичних рекомендацій педагогічним працівникам щодо використання інноваційних технологій (ІКТ, з дітьми з кохлеарними імплантами, у процесі інклюзивного навчання, особливостей використання української жестової мови у навчальному процесі тощо);

- розроблення практико-орієнтованих технологій індивідуального навчання та психолого-педагогічного супроводу процесів залучення дитини з обмеженими можливостями в загальноосвітньому середовищі;

- моделювання компонентів і змістовного наповнення інклюзивного освітнього середовища.
- розроблення профорієнтаційного та профдіагностичного інструментарію для осіб із порушеннями слуху з урахуванням компетентнісного, особистісно орієнтованого, індивідуального та диференційованого підходів для забезпечення максимальної само-реалізації осіб із порушеннями слуху в сучасному суспільстві й можливостей здобуття професійної освіти (чи перекваліфікації) упродовж життя.

- розроблення системи моніторингу оцінки якості освіти осіб із порушеннями слуху.

7. Очікувані результати.

Реалізація Концепції сприятиме:

- забезпеченню якості й доступності всіх форм освіти для осіб із порушеннями слуху від народження та впродовж життя, незалежно від місця їх проживання;
- створенню належних умов для оптимізації наявної системи освіти та подальшого розвитку національної системи освіти осіб із порушеннями слуху, що передбачає стирання меж між загальною та спеціальною освітою;
- організації державної системи супроводу, як мережевої структури для координування, регулювання, надання та забезпечення спектру послуг супроводу (діагностико-консультативних; психолого-корекційних та психолого-реабілітаційних; медико-реабілітаційних; профдіагностичних та профреабілітаційних; соціальної реабілітації тощо);
- підготовці кваліфікованих педагогічних кадрів, підвищенню їх професійної майстерності; підготовці фахівців для державної системи супроводу;
- організації закладів освіти нових типів та розширенню функцій наявних освітніх закладів;
- організації освітнього процесу осіб з порушеннями слуху з урахуванням сучасних досягнень науки, техніки та у відповідності до нової освітньої парадигми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Таранченко О., Федоренко О. Концепція розвитку дошкільної освіти дітей з порушеннями слуху. Проект / В. Жук, В. Литвинова, О. Таранченко, О. Федоренко, В. Шевченко // Особлива дитина : навчання і виховання. – № 2. – 2014. – С. 38 – 43.
2. Концепція ЖМ в Україні (проект) // Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання. – № 3 (53) 2009. – С. 3 – 8.
3. Освіта осіб з особливими потребами. Нормативно-правова база. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/693/normativno_pravova_baza11
4. Проект Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/ua/pr-viddil/1312/1390288033/1414672797/>
5. Kolupayeva A., Taranchenko O., Danilavichute E. (2014), Special Education Today in Ukraine, in Anthony F. Rotatori, Jeffrey P. Bakken, Sandra Burkhardt, Festus E. Obiakor, Umesh Sharma (ed.) Special Education International Perspectives: Practices Across the Globe (Advances in Special Education, Volume 28) Emerald Group Publishing Limited, pp. 311 – 351.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Taranchenko O. M., Fedorenko O. F., Zhuk V. V., Lytvynova V. V., Shevchenko V. M. (2014). Conception of preschool education for children with hearing impairments. *Exceptional Child: Teaching and Upbringing*, Vol. 2(70), pp. 38 – 43. (In Ukrainian).
2. Conception SL in Ukraine (project). *Defektolohiia. Exceptional Child: Teaching and Upbringing*, Vol. 3(53), pp. 3–8. (In Ukrainian).
3. Osvida osob z osoblyvyvymy potrebamy. Normatyvno-pravova baza (Education of persons with disabilities. Legislature), Electronic resource, Mode of access: http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/693/normativno_pravova_baza11/
4. Proekt Kontseptsii rozvytku osvity Ukrainy na period 2015–2025 rokiv. Electronic resource, Mode of access: <http://mon.gov.ua/ua/pr-viddil/1312/1390288033/1414672797/>
5. Kolupayeva A., Taranchenko O., Danilavichute E. (2014). Special Education Today in Ukraine, in Anthony F. Rotatori, Jeffrey P. Bakken, Sandra Burkhardt, Festus E. Obiakor, Umesh Sharma (ed.) Special Education International Perspectives: Practices Across the Globe (Advances in Special Education, Volume 28) Emerald Group Publishing Limited, pp. 311 – 351.